

DİJİTOPYA: TEKNOLOJİ, YÖNETİM VE EMEK BAĞLAMINDA ÜTOPYALAR VE DİSTOPYALAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

Digitopia: A Review on Utopias and Dystopias in the Context of Technology, Administration and Labour

Halil Yasin TAMER*

Özet

Bu çalışmada, günümüzün dijitalleşme sürecinin, geçmişin ütopya ve distopyalarında temellendiği savı incelenmektedir. Bu incelemenin amacı, ütopya ve distopya romanlarında tahayyül edilmiş olan teknolojik yönetim, toplum ve emek biçimlerinin günümüz dünyasını etkileyerek, bir Dijitopya'ya çevirdiğini gözler önüne sermektir. Bu amaçla, Dijitopya'nın dijitalleşme ve teknoloji aracılığıyla, devlet, toplum ve emek olgularını hangi özellikleri bağlamında dönüştürdüğü sorusuna yanıt aranmıştır. Bunun için, farklı özelliklere sahip beş farklı ütopya ya da distopya roman metin analizi yöntemiyle incelenmiş ve Dijitopya'yla olan benzerlikleri irdelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda, Dijitopya'nın, devlet yönünden dijital otoriteren bir çizgiyi, ideolojik yönden ise dijital kapitalist bir yaklaşımı benimsediği anlaşılmıştır. Bu benimseme sürecini Covid-19 Pandemisi ile çeşitli alanlardaki dijitalleşme süreçlerinin de hızlandırdığı görülmüştür. Dijitopya'da toplum, netandaşlar haline dönüşmekteyken, emek ise internet, yapay zeka ve büyük veri teknolojilerinin tahakkümü altında farklılaşmaktadır. Bu bulguların yanı sıra, teknolojik gelişim ya da dijitalleşme süreçlerine dönük farklı bakış açılarının farklı yaklaşım ve ideolojik temellerden kaynaklandığı sonucuna erişilmiştir. Dolayısıyla, geçmişin ütopyaları ve distopyalarının, günümüz Dijitopya'sının özelliklerine katkılarının, hem ideolojik yönden, hem de devlet-yönetim, toplum ve emek biçimleri bağlamında çok boyutlu olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Ütopya, Distopya, Dijital Kapitalizm, Teknoloji ve Toplum.

Abstract

In this study, the thought that today's digitalization process is based on the utopias and dystopias of the past is reviewed. The main purpose is to express that old utopian and dystopian novels affect today's digitization and have turned into Digitopia. The main question is digitalization and the Digitopia transforms which features to government, society and labour. With this question, five different utopian and dystopian novels were analyzed by text analysis method and the features of the Digitopia were revealed. In the Digitopia, the State's ideologies are digital authoritarian and/or digital capitalist. And also the society transforms netizenship procedures, while labour is dominated by artificial intelligence and big data. It has been seen that this adoption process has been accelerated by the Covid-19 Pandemic and the digitalization processes in some various scientific fields. In the Digitopia, different approaches and perceptions towards digitalization stem from different ideologies. In the light of these considerations, it was understood that the Digitopia resulted from a multidimensional transformation in terms of both ideological and the state-administration, society and labour forms.

Keywords: Digitalization, Utopia, Dystopia, Digital Capitalism, Technology and Society.

* Arş. Gör. Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, halilytamer@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2087-822X>

1. Giriş

Rönesans'tan beri tartışılmakta olan devletin ve toplumun modernleşmesi süreci, günümüzde farklı bir noktaya evrilmektedir. Bu dönüşümün taşıyıcısı ve ilerlemenin aracı ise teknolojidir. Dijitalleşme ise, bu araçsallaştırmanın günümüzdeki son formunu oluşturmaktadır. Yönetim sistemlerini, toplumları ve emeği dönüştüren teknoloji ve dijitalleşme, 16. yüzyılda ortaya çıkmış ütopyalara konu olan düşünsel altyapının günümüze dönük bir yansımasıdır. Bu yansımanın ilk kaynaklarından biri olan Thomas More'un (2004) "Ütopya (Utopia)" adlı eserini yazdığı 16. yüzyıldan günümüze bahsi geçen dönüşümü nasıl anlamlandırmak gerekmektedir? Ütopyaların/distopyaların temelinde yer alan bugünün dönüşümü ve geleceğin imgelemesi düşüncesi, dijitalleşmenin oluşturduğu yönetsel ve toplumsal yapı olan Dijitopya'yla¹ ne çeşit benzerliklere sahiptir? Ütopyalarda ve distopyalarda devleti, toplumu ve emeği dönüştürme gücünü teknolojiye sağlayan özellikler nelerdir? Bu süreçte ortaya çıkan Dijitopya'ya dönük temel yaklaşımlar nelerdir? Dijitopya'daki yönetim sistemleri, toplumsal yapı, emek biçimleri ve ideolojiler nasıl şekillenmektedir? Ayrıca devlet/yönetim sistemlerine dönük temel ideolojilerin iki farklı ucunda yer alan ideologların, yani Adam Smith ile Karl Marx'ın düşüncelerinin özünde teknolojik determinist olduğu göz önünde bulundurulduğunda (Bimber, 1990; Heilbroner, 1994), günümüzün internet, yapay zeka ve büyük veri gibi dijital teknolojilerinin gerçekleştirdiği dönüşüm nasıl yorumlanmalıdır? Teknolojik determinizm, devlet, toplum ve emek ilişkilerinde halen en geçerli yaklaşımlardan birisi midir? Bu çalışmanın amacı, bahsi geçen bu sorulara yanıt aramaktır. Dijitalleşmenin düşünsel altyapısını, geçmişin ütopyik ya da distopyik eserleri (ya da dünyalarında) aramak çalışmanın tarihsel ve mekansal önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, beş farklı edebi eserin metin analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu incelemeden elde edilen sonuçlar, betimsel araştırma kapsamındaki bulgularla eşleştirilerek, günümüzün teknolojik, yönetsel, toplumsal ve emek bağlamındaki etkileriyle karşılaştırılarak günümüzün Dijitopya'sının temel özelliklerinin neler olduğuna tümevarımsal biçimde ulaşılmaya çalışılmıştır.

Ütopyalar/Distopyalar, mevcut sistemlerdeki tıkanıklıkların giderilmesi ve sistemin yeniden işlerlik kazanmasını sağlayacak yolların arayışının bir tezahürüdür. Bunlara verilen temel misyon, devletin ve toplumun yeniden inşası ya da düzenin yeniden farklı şekil ve koşullarda sağlanabilmesine dönük bir imgelemedir (Kumar, 2006: 69'dan akt. Özsoy, 2018: 270). Adem-i merkezileşme ve küreselleşmeyi harmanlayan internet teknolojisinin yarattığı otoriter boşluk ve devamında da dijitalleşme sürecine girilmesiyle birlikte kapitalist sistemin doğal kriz ortamının yeniden düzenlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Kapitalizmin bu ihtiyacını giderebilmek için otorite sahipleri ütopyalara bahşedilmiş temel misyonu yeniden gün yüzüne çıkararak Dijitopya'yı ortaya çıkarmışlardır. Dijitopya'da, devlet ve toplum arasındaki ilişki, kimi ülkelerde dijital kapitalist ideoloji-

¹ Burada Dijitopya (Dijital-Ütopya) kavramıyla kastedilen, herhangi bir zaman ya da mekana bağımlı, devlet veya toplum değil, dijitalleşme süreciyle birlikte ortaya çıkmakta olan, kimi bakış açısına göre ütopyik, kimi bakış açısına göre de distopyik özellikleri ağır basan dijital çağın genel yapısal özellikleridir.

le, kimi ülkelerde de dijital korumacı (Yalcintas ve Alizadeh, 2020) ve dijital otoriteryen (Dragu ve Lupu, 2021) ideolojilerle şekillenmektedir.

Dijital kapitalizm, mevcut kapitalist sistemin işlerliğinin korunmasını sağlamak, dijital teknolojilerin kullanımının şekillendirilmesini ve internet ortamındaki yönetim ve emek ilişkilerinin seyrini düzenlemektedir (Schiller, 1999; Pace, 2018). Dijitalleşmeyi ya da teknolojinin hızı kesilemez ilerleyişini kontrol altında tutmak isteyen yaklaşım ise, dijital korumacılık olarak nitelendirilmektedir (Aaronson, 2019). Dijital korumacılık, devletlerin ya da büyük şirketlerin hegemonyasındaki merkezîyetçi bir yönetim ve toplumun dışsal teknolojiler yerine, içsel teknolojilerin ağırlıklı olduğu ikameci bir yaklaşımdır (Yalcintas ve Alizadeh, 2020). Dijital otoriteryenizm ise, dijital teknolojilerin merkezi iktidarın gücünü korumak ya da artırmak amacıyla gözetim ve denetim araçları olarak kullanıldığı, siber uzaydaki faaliyetlerin tamamen merkezi ya da iktidar sahibi güçlerce şekillendirildiği yönetim sistemi ideolojisini ifade etmektedir (Dragu ve Lupu, 2021). Gerçek dünyadan Çin'in "Altın Kalkan Projesi (Golden Shield Project)" (Chandel vd., 2019) ya da distopyalardan Orwell'in (2006) "Büyük Biraderi" arasında kurulabilecek benzerlik ilgisi, hem dijital kapitalizmi, hem de dijital korumacılık ile dijital otoriteryenizmin ütopya ve distopyalarla olan bağını ortaya koymaktadır. Bu ideolojilerin, devlet-yönetim, toplum ve emek üzerindeki etkisi, bu olguların yönlendirilebilme kapasitesini artırmaktadır. Covid-19 Pandemisi süreciyle, kamu yönetimi ve devletin çeşitli alanlardaki faaliyetlerinde, toplumun günlük işleyişinde ve emeğin çeşitli alanlardaki dijitalleşmesiyle yönetilebilirlik sorunu farklı bir boyuta evrilmiştir. Bu boyutta, devlet ve yönetimler, ütöpik/distöpik eserlere benzer biçimde toplumların yönlendirilmesinde dijital teknolojilerden yararlanabilmektedir. Yönlendirilebilme kapasitesine açık bu dijitalleşmenin, yönetimi, toplumu ve emeği nasıl şekillendirdiğini incelemek ise kamu yönetiminin geleceğini tartışmak adına önem arz etmektedir. Çalışmanın kapsamı da, bu önem üzerine inşa edilmiştir.

Bu çalışmanın öncelikle, yönetim, toplum ve emekteki teknolojik (ya da anti-teknolojik) dönüşümü ve bakış açılarını geçmişte açıklamaya çalışmış olan ütöpik ve/veya distöpik beş farklı roman incelenmiştir. Bu incelemede metin analizi yönteminden yararlanılmış olup, temel olarak yönetim, toplum ve emek olgularının bu romanlardaki durumları inceleme nesnelere olarak ele alınmıştır. Devamında, ütöpik ve distöpik romanların günümüze dönük etkilerinden hareketle dijitalleşmenin oluşturduğu Dijitopya'nın özellikleri incelenmiştir. Bu incelemede, dijitopyaya ilişkin temel yaklaşımlar, dijitopyanın yönetim sistemlerini, toplumu ve emeği nasıl dönüştürdüğü ortaya konulmuştur. Sonuç kısmında ise, ilk olarak Dijitopya'nın bu aşamalar sonucunda nasıl bir seyirde yer aldığı, hangi ülke ya da blokların hangi ütopya/distopya ile benzerlik taşıdığı ve alanın gelişimi için hangi kavramların ön plana çıkarılması gerektiği ortaya konulmuştur. Dijitopya, özellikleri itibarıyla, bu çalışmada incelenen beş farklı eserde tahayyül edilmiş ütopya/distopyalarla karşılaştırılmış ve mevcut durumda yönetim yapılarının hangi konumda yer alması gerektiği ifade edilerek çalışma tamamlanmıştır.

2. Ütopyalardan Distopyalara Geçiş Sürecinde Teknoloji, Yönetim, Toplum ve Emek

Bu bölümde, ilk olarak ütopya ve distopya kavramları tanımlanmıştır. Devamında beş farklı ütöpik ve distöpik eser teknoloji, yönetim ve emek bağlamında incelenmiştir. Farklı bakış açılarına sahip bu eserlerden, alanın kurucusu niteliğindeki Thomas More'un eseri Utopia'ya modernizm, ilerlemeci yaklaşım ve teknoloji bağlamında değinilmiştir. İkinci olarak, teknolojiyi ön plana çıkaran Bellamy'nin Geçmişe Bakış'ı ve tam karşısında yer alarak emeği ön plana çıkaran Morris'in Hiçbir Yerde Haberler'i karşılaştırılmıştır. Son olarak distöpik dünyalara sahip Huxley'in Cesur Yeni Dünya'sı ile günümüzde sıklıkla tartışılan Orwell'in Bin Dokuz Yüz Seksen Dört isimli eserleri ince lenerek bölüm tamamlanmıştır.

Literatürde birçok farklı tanımı bulunmakla birlikte ütopya kavramı, "hiçbir yer" ya da "hiçbir yerde olmayan" anlamında More'a referansla tanımlanmaktadır (Kumar, 2005: 9). Bu tanımlama gerçeğe yakın olmakla birlikte yeterli değildir. Ütopya, kusursuz bir toplumun imgelenmesinin ötesinde, yazarın ideallerini ve ideolojisini yansıtan bir tasarım olma özelliği de taşır (Ağkaya, 2016: 26). Bu özelliği sebebiyle ütopyayı, "toplum mühendisliği" olarak nitelendiren yazarlar da mevcuttur (Özsoy, 2018: 269). Ancak ütopya kavramının anlamlandırılmasında ne hiçbir yerde var olmaması, ne yazarların idealleri, ne de toplum mühendisliği arzusu bizi doğru noktaya taşımamaktadır. Ütopya düşüncesinin özü ve çıkış noktası, geçmiş ve gelecek arasındaki ilişkide saklıdır. Geçmişe özlem ve geleceğe dönük umutlar, ütopyaların insanlığın evrimindeki yerini yansıtmaktadır. Geçmişe duyulan özlem ise, geçmişe dönme arzusu olarak değil, gelecekte geçmişteki gibi bir dünyayı yaşayabilme amacı olarak düşünmek gerekir. Bu sebeple bazı ütopyalar geçmişe baksalar da, ilerlemenin kaçınılmazlığından sakınamazlar. İlerleme, bilim ve teknolojinin araçsallıktan amaca doğru evirildiği bir noktada ütopya ile kesişmektedir. Ütopya, kabul edilen sınırların ötesinde, zamanın ve mekanın somut koşullarını aşan, insanlık için imkansız olanı değil, gelecekte var olacak olanın imgelenmesidir (Kumar, 2005: 12-13).

20. yüzyılda ütopyalar, dijitalleşmenin temellerini atan bilgisayar, insan tarafından kendine benzer bir aklın imgelenmesi olan yapay zeka, Fordist toplum ve gözetim kapitalizmi gibi düşünce ve korkuların bir yansımasıdır. İnsanlığın teknolojik ilerleyişi beraberinde, yönetimin elindeki araçları da artırdığı gerekçesiyle bazı korkulara da yol açmış ve farklı boyuta taşınan ütopyaları dönüştürmüştür. Artık yalnızca ütopyalar değil, distopyalar da tartışılmaya başlanmıştır. Distopya kavramı, ütopyanın karşıtı olarak, anti-ütopya şeklinde idealize edilmiştir. Distopyalar, toplumsal yapının, teknoloji ve düşünsel tasarımlarla etkileşiminin bilimsel kuramlarla tartışıldığı kendine özgü bir düşünce zeminini oluşturmaktadır (Özsoy, 2018). Bu türde kapitalist ve/veya otokratik rejimler altında gelişen gözetim mekanizmaları, yabancılaşma, tekelleşme, düşünsel propaganda, teknolojinin tahakkümü, ekolojik bozulma, salgın hastalıklar, genetik müdahalelerle izole ve tek tipleştirilmiş toplum temaları kullanılmıştır (Çelik, 2015: 63).

Distopik romanlar, insanlığın temel değerlerinden uzaklaşmış, baskıcı, köleleşmiş, yabancılaşmış ve toplumsal ile siyasal düşünceyi dramatize etmiş bir dünyayı çoğunlukla teknolojinin araçsallaştırıldığı bir halde ifade etmektedir (Kumar, 2005: 47). Bu çalışmada, distopyaları teknoloji bağlamında incelememizin sebebi, distopyaların çoğunlukla bugünle benzer özellikler taşımaları ve dolayısıyla bize geleceği değil, bugünü anlatmalarından kaynaklanmaktadır.

Thomas More, ütopya kavramını öne süren ilk kişi olarak bu kavramın altını, bu kavramın anlamı olan “hiçbir yerde olmayan yer” ile doldurmaya çalışmıştır (Kumar, 2005). Bunu yaparken gözettiği belli hususlar mevcuttur. Bu hususlar, var olmayan o yerin yönetim düzeni, çalışma yaşamı, sosyo-kültürel özellikleri ve bilime dönük bakış açısıdır. Bilim ve teknoloji, More’un Ütopya’sında, Rönesans döneminin yansımalarını içermektedir. Rönesans ile yeniden güçlenen doğa bilimleri ve doğayı araştırma arzusu More’un (2004: 97) eserinde şu sözlerle vurgulanmıştır: “...doğanın sırlarını araştırmak onları eğlendirmekle kalmıyor, üstelik doğanın yaratıcısının hoşuna gideceğini düşünüyorlar; insanların ilginç makineler yaptığı gibi, yaratıcının da büyük evren makinesini özellikle onu seyretsinler diye...”. Bu alıntıda, doğa bilimleri ve makineleşme düşüncesini bir arada görmek mümkündür. Dahası, bilim, teknoloji ve ilerlemeci bakış açısının bir arada olduğu teknolojik determinizm (Wyatt, 2008) yaklaşımına benzer bir düşüncenin de vurgulanması dikkat çekicidir. Henüz sanayi devriminin bile gerçekleşmediği, toplumun skolastik düşünceden tamamen sıyrılmadığı ve makine olarak görülebilecek sınırlı sayıda metaya sahip bir dönemde makine üretimi ile evrenin sistematik bir makine olarak görülmesi düşünceleri ütopya tarihi ile teknolojinin arasındaki bağı güçlendirmektedir. Kendinden sonra yazılan ütopya ve distopyalara temel referans kaynağı olan Ütopya’nın bu özelliklerini günümüz dünyasındaki dijitalleşmeyle bağlantılı bir zemine oturtmak mümkündür. Teknolojinin yalnızca felsefesine dokunmuş olsa da Ütopya, ilerlemeyi, gelişmeyi ve dönüşmeyi bilim ve teknoloji odaklı olarak açıklayan çalışmalara esin kaynağı olmuştur (Kumar, 2005).

Fakat Kumar’a (2005: 87) göre, “More’un Ütopya’sı modernizmi demokratik özülle göstermektedir. Ancak modernizmin öteki alamet-i farikası olan bilime çok az yer verilmektedir. Antik dünyadaki ideal kentlerin birçoğu gibi onun ütopyası da teknolojik bakımdan durağan ve iktisadi olarak sınırlıdır.”. More’un bilim ve teknoloji odaklı yaklaşıma sınırlı şekilde yer vermesi ve durağan bir yapı sergilemesi Kumar’ın düşüncelerine bu şekilde yansımıştır. Ancak Kumar’ın dikkatini çekenin iktisadi durağanlık olması önemlidir. More ise Ütopya’sını önemsemediği kadar, Ütopyalıları da önemsemekte ve onların ilerleme odaklı felsefesini bizlere aktarmaktadır. Sonuç olarak iktisadi durağanlık ve ideal kent odaklı bu sav, Ütopya’yı sınırlı bir perspektifle eleştirmekte ve Ütopyalıların dışarıdan gelen yabancılardan hızlıca öğrendiği, hatta onların önüne geçtiği bilim ve teknolojiyi kavrayış kapasitesini göz ardı etmektedir (More, 2004). Ütopyalıların gerçek farkı da bu noktada daha doğru anlamlandırılmaktadır. Bilim ve teknoloji odaklı olan, Ütopya (ideal

kent) değil, Ütopyalıların bizzat kendileridir. Günümüzün teknolojik determinist bakış açısına karşı, ilerlemeciliğin kaynağının insan olduğunu göz ardı etmemek gerektiği ve teknolojiyle dijitalleşmenin tamamen birer araç olduğunu unutmamak gerekir. Dijital teknolojiler, yönetim ve toplum iyiye, iyi amaçlar için, kötüye kötü amaçlar için kullanılabilir. Bu sonuç bizleri, teknolojik determinizme ve teknolojiye dönük bakış açılarındaki farklılığın önemine taşımaktadır. Konunun ütopyalar bağlamındaki önemi ise, teknolojinin mi, yoksa emeğin mi daha ön planda olması gerektiği sorusudur.

İngiltere’de başlayan sanayi devriminin beraberinde getirdiği toplum yapısı, üretim odaklı ve makineleşmiş bir dünyanın başlangıcı olarak görülebilir. Makinelerin ya da bunların mülkiyetine sahip olanların iktidara geldiği bu dönemden itibaren teknoloji ve emek kriz temelli bir dönüşüme girmiştir. 20. ve 21. yüzyıl ile teknolojinin daha da ön plana çıkmasıyla bu mücadelenin ütopyalardaki anlatılış biçimini incelemek önem kazanmıştır. Bu sebeple teknoloji ve makine odaklı bir sosyalist ütopya olan Bellamy’nin Geçmişe Bakışı ile el emeğinin, tasarımın ve sanatın önemini vurgulayan, sosyalizm benzeri bir yapıya sahip diğer bir ütopya olan Morris’in Hiçbir Yerden Haberler’i karşılaştırılmıştır.

1887 yılından, 2000’li yılları anlatarak zamana meydan okumuş olan Bellamy, ütopyasında devletçi, sosyalist ve sistematik biçimde merkeziyetçi bir dünyayı idealize etmektedir. Sanayi devrimi sonrası dönem olan 1887’de yaşanan toplumsal yozlaşmalar betimlenerek başlanan bu eserde, öncelikle özel sektör odaklı kapitalizme ve çok parçalı emek sömürüsüne vurgu yapılmıştır. Daha sonra 2000 yılında son derece gelişmiş teknolojik özelliklere ve araçlara sahip merkezi bir yapıya kavuşan dünyayı idealleştirmekte ve bireyin toplumsallaşarak emek sömürsünden sıyrıldığı tahayyül edilmiştir. Artık, kapitalizm yerini askeri örgütlenmeden esinlenilerek oluşturulan bir devlet yapısına bırakmış ve ekonomi topluma mal edilmiştir. Her şeyin devlet, toplum ve işçi ordusu tarafından düzenlendiği bu yapıda makinelere büyük önem verilmektedir. Dahası henüz radyonun bile icat edilmediği bir yılda yazılmasına karşın radyo ve kulaklık benzeri teknolojilerin tahayyül edilmiş olmasıyla zamanının ötesinde bir ütopya. Üretimin, dağıtımın ve tüketimin günümüz dijital platform ve dijital ticaret anlayışına benzer biçimde tek merkezden yürütüldüğü bütünleşik emek mekanizması ise, merkezi bir makine gibi işleyen bir devlet, ekonomi ve toplum üçgenini vurgulayarak teknolojinin araçsallaştırılması, teknolojik determinizme benzer biçimsellikte sunulmuştur (Bellamy, 2011).

Teknolojiyi ve makineleri emeğin kayboluşu olarak gören Morris’in ütopyası ise, insanlığın ilerleme çizgisinde sirküler bir yapı öngörmüştür. Bu eserde, el emeği, sanat ve tasarım öne plandadır. Toplumun ya da komünlerin kendi kendini düzenlediği ve devletin var olmadığı bir dünyayı imgeleyen Morris, çalışmayı toplumsallaştırmak ya da bireyselleştirmek yerine içsel huzurun bir zorunluluğu olarak görmüştür. Çalışmayanın dışlandığı ve emeğe önem verilmesinin ötesinde standart gözle bakıldığı bu ütopya

makinelere yer yoktur. Teknofobik olarak görülebilecek Hiçbir Yerden Haberler, özellikle siyasi dönüşüm sürecinin unsurlarını uzun uzadıya anlatmasıyla diğer ütopyalardan farklılaşmaktadır. Herhangi bir sistemin bulunmadığı bu anarko-sosyalist dünyada, hiçbir eksiklik ya da kusurlu insan da mevcut değildir. Hiçbir Yerden Haberler'de teknoloji-ütopya ilişkisi istisnai bir şekilde yok sayılmış ve toplum, orta çağ benzer bir dönemde yaşamını sürdürmektedir (Morris, 2011).

Bellamy'nin (2011) sistematik, merkezîyetçi, üretim odaklı ve teknoloji yoğun makinelere sahip ütopyasına karşı Morris'in (2011) dağınık, komünal, el emeği odaklı ve makine karşıtı ütopyası günümüzde dahi var olan tartışmalara benzer özellikler taşımaktadır. Bir tarafta, dijitalleşme ve teknolojinin yoğun kullanımı ile sonsuz üretimin ve yoğun ekonomilerin yaratıldığı refah toplumu arzusu ile diğer tarafta küresel ısınmanın getirdiği etkileri azaltıp sıfır toplamlı karbon ayak izi odaklı yeşil toplum arzusu bu karşılaşmayla benzeştirilebilir. Bu durum geçmişin ütopyalarıyla günümüzün tartışmalarının halen benzer olduğunu göstermektedir.

Distopyaların zaman, mekân ve toplumsal çerçevesi çoğunlukla kurgusal olsa da bu eserlerin günümüzün gerçekliğiyle benzeştiği aşikardır. Bu türün örnekleri, gerçek toplumsal yapılar ve çeşitli değişkenler üzerinden fütüristik öngörülere sahiplerdir (Çelik, 2015: 67). Bu özellikleriyle distopik romanların, yazdıkları dönemin geleceğine ışık tuttuğu ve günümüzün dijital çağını oluşturan fikirleri besledikleri anlaşılmaktadır. Huxley (2003), Cesur Yeni Dünya adlı eserinde, bilim ve teknolojinin toplumu domine ettiği ve şekillendirdiği bir dünya imgelemektedir. İnsan üretimi, insanların yaşam biçimleri ve meslek hayatlarına etki eden teknoloji ve dijitalleşme yönetilmesi gereken bir alandır. Bu distopyada Fordizm, dinsel niteliktedir. Bu toplumda üretim standardizasyonu, toplumun robotlaştırılması ve tüm bunların tek merkezden yönetilmesi vurgulanmıştır. Taylorizm ya da Fordizm eleştirisi olarak görülebilecek olan bu eserde, dijitalleşmenin etkisi yalnızca toplum ve devlet bağlamında değil, insanların özüne kadar inen bir yapıdadır. Fakat her ne kadar teknolojiden uzaklaşılınca öze kavuşulabildiği tasavvur edilse de, "teknolojisiz dünya=geçmişin dünyası" tezinden ayrışıl(a)mamış ve ilerlemenin yegane yolunun yine teknolojiden geçtiği hatırlatılmıştır. Huxley (2003), 1946'daki önsözünde romanı yeniden yazacak olsa, eserindeki Vahşi isimli karaktere üçüncü bir seçenek olarak, ekonominin merkezsiz, siyasetin anarşist, bilim ve teknolojinin insanlığı yönetmek yerine kamu yararı amacıyla kullanıldığı bir toplumda yaşama şansı sunacağını ifade ederek devlet-toplum dengesindeki role verdiği önemi ortaya koymuştur.

Orwell'in eseri Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'te, teknoloji ve dijitalleşme, Cesur Yeni Dünya'ya benzer biçimde yönetimin baskı aracı olarak imgelenmiştir. Büyük Birader'in (Big Brother) toplum üzerinde yarattığı korku ve hayranlık ilgisi, günümüzün gözetim toplumuyla büyük ölçüde benzerlik taşımaktadır. Büyük Birader, bir metafor olarak siyasal ve yönetsel amaçlarla yönetimin, toplum üzerinde baskı kurmasını nitelemektedir. Bu

distopyada, günümüzün dijital teknolojilerine benzer teknolojiler gözetim ve denetim amacıyla kullanılmaktadır. Örneğin, günümüzün ön kameralarına benzer biçimde, tele ekran isimli cihazlar vasıtasıyla, yönetim, vatandaşlarını sürekli bir biçimde kontrol etmektedir. Dijitalleşme, bu distopik dünyada yalnızca devletin gözetim ve denetim ortamı yaratması için değil, aynı zamanda iktidarın, geçmişi ve geleceği şekillendirmesinde de kullanılmaktadır (Orwell, 2006). Bu distopyada günümüze benzer biçimde, medya ve teknoloji aracılığıyla hakikat-sonrası dünyaların yaratılması ve bu propaganda dünyasının topluma dayatılarak benimsetilmesi anlatılmıştır (Harsin, 2018).

Günümüzde, akıllı cihazları kullanırken, IP (Internet Protocol) veya HTS (Historical Traffic Search) kayıtlarında, internette gezerken web siteleri tarafından kullanılan takip çerezlerinde (cookies), telefon ya da bilgisayara bir uygulama (aplikasyon) indirip kullanmak istediğimizde ve e-devlet hizmetlerinden yararlanırken defalarca yaşanan gözetim ve takip durumu, Orwell'in zihninde yıllar öncesinde canlanmıştı. Gözetim toplumu (panopticon) (Lyon, 1993) ve kapitalizminin (Zuboff, 2019), yıllar öncesinden bir tahmini olarak görülen Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'te, günümüz Dijitopya'sının birçok benzer özelliğini görmek mümkündür. Sosyal medyanın ve web 2.0'in yarattığı post-truth (hakikat-sonrası) çağıdır. Bu dönemle birlikte anonimlik arkasına sığınan bireyler ya da topluluklar tarafından dezenformasyon yapılabilmesi kolaylaşmış ve doğru bilgiye erişim zorlaşmıştır. Tıpkı Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'teki, Gerçek Bakanlığı'nın faaliyetlerinin sonuçlarına olduğu gibi, günümüzde de Web 2.0 ortamında elde edilen veri ve bilgilerin doğruluğuna şüpheyle yaklaşmak olağan hale gelmiştir. Ayrıca, hakikat sonrası çağda devamlı surette kısaltmaların kullanılıyor olması ve yeni bir dilin oluşturulması çabası dikkat çekicidir. Günümüzde mesajlaşmalarda, sosyal medyada ve benzeri dijital platformlarda hatta yüz yüze konuşurken bile kullanılmaya başlanan kısaltmalar Orwell'in imgelediği distopyayla benzer niteliktedir. Bin dokuz yüz seksen dört'te kısaltmaların kullanılmasındaki temel sebep yazarken zaman kazanmak değil, yazarken fazla düşünmemektir (Orwell, 2006). Düşünme süresinin kısaltılması, zihin haritalarının zamanla aşındırılmasıdır. Dijital kapitalizmin, yönlendirilmeye açık bu toplumsal nitelikler içerisinde mevcut krizlerini aşabilmesi mümkün hale gelmektedir. Bu benzerlikler, dijitopyanın, hangi açılardan ütopya, hangi açılardan distopya olabileceğine ışık tutmaktadır. Dolayısıyla, dijitalleşmenin hangi amaçlarla kullanıldığı, dijitopyanın hangi kategoride olduğunu belirleyecektir.

3. Dijitalleşmenin Bugünü: Dijitopya, Ütopya mı, Yoksa Distopya mı?

Dijitopya, dijitalleşmenin unsurlarıyla şekillenen ve sürekli olarak güncellenen günümüz toplumunun ütopik ve distopik özellikleri bütünleşik olarak bünyesinde barındıran bir yapıyı ifade etmektedir (Lewis, 1998; Tambini, 2001). Dijitopya, günümüzde birçok farklı alanda gerçekleşen dijitalleşme sürecinin nasıl şekilleneceğine ilişkin tahayyüller bütününe ifade eden ve teknoloji-yönetim-toplum bütünselliğinin dijital vizyonuna rehberlik eden bir ütopya'dır (Aksu, 2018: 3-4). Bu tanımların ve isimlendirmenin genel

olarak ütopycacı bir yaklaşıma atıfta bulunduğu öne sürülebilir. Fakat, zamanla dijitalleşmenin getirdikleri kadar, götürdüklerinin de önemi tartışılmaya başlanmış ve olumsuz yönlerin etkisi ütopycayı, distopyaya çevirmeye başlamıştır. Son olarak 2020 yılında başlayan Covid-19 pandemisi süreci, hem dijitalleşmenin hız kazanmasına, hem de teknolojinin ütopik değil, distopik özelliklerinin güç kazanmasına yol açmıştır.

Son iki yıllık süreci derinden etkilemiş olan Covid-19 pandemisinin gösterdiği üzere, dijitalleşme yalnızca ilerlemenin değil, aynı zamanda yaşama devam edebilmenin de temel koşullarından biri haline dönüşmüştür. Bu süreçte tedavi olabilmek, eğitim alabilmek, topluma tutunabilmek ve salgını yönetebilmek için dijitalleşmeye uyum sağlamak gerekmektedir. Eğitim-öğretim süreçlerinin uzaktan yürütüldüğü, çalışma yaşamının birçok sektörde esnekleşip uzaktan devam ettirildiği, devlet yönetimdeki önemli toplantıların dahi dijital araçlar vasıtasıyla uzaktan gerçekleştirildiği bu süreç, ütopik ve distopik özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Örneğin, eğitim-öğretimin ve çalışmanın uzaktan olması bize ütopycaları hatırlatmaktayken, birçok ülkede kullanılan Covid-19 mobil takip uygulamalarının kullanılması, bu sürece distopik bir nitelik kazandırmıştır (Faraj vd., 2021).

İçerisinde bulunduğumuz Dijitopya'da, tüketici dostu, kişiselleştirilmiş, demokratik, özgürlükçü ve esnek bir yapıya sahip "paylaşım ekonomisi (gig)" platformları oluşturulmuştur. Bu platformların yapısı gereği, tekelleşmiş sanayi devlerinin altını oyacağı ve start-uplaşmış adem-i merkezi bir ütopycaya oluşturacağı öne sürülmüştür. Örneğin, dijital platformların, herhangi bir maddi kaynağa sahip olmadan paylaşım ekonomisi adı altında tüketicilere "portal hizmeti" sağladığı ve bu hizmeti sağlarken kişisel veri döngüsü karşılığında süreklilik arz eden bir dijital ekonomik güç yakaladığı öne sürülmüştür. (Schmidt, 2017). Ayrıca bu hizmet sunucuları, her ne kadar adem-i merkezi bir ütopycaya iddiasında bulunsalar da, tıpkı sanayi döneminde olduğu gibi veri ve teknoloji alanında tekelleşme eğiliminde oldukları unutulmamalıdır (Hawley, 2021). Bu özellikleriyle platform ve paylaşım ekonomisi yapısı bir ütopycaya olarak görülebilir. Tüketicilerden herhangi bir ücret talep etmeden doğrudan hizmet sundukları iddiası bir ütopycanın olduğu düşüncesine zemin hazırlamıştır. Ancak bahsi geçen platformların her birinin herhangi bir maddi metaya sahip olmadan tüketicilerin (prosumers)² veri halindeki emeklerini suistimal ettiği yadsınamaz bir gerçekliktir (Toffler, 1980). Söz konusu platformlar ya da diğer bir adıyla gig ekonomisi şirketleri yeni bir emek döngüsü süreci yaratmıştır. Bu döngü sayesinde, kullanıcıların ürettiği artı değer ve yeni bir net-tekelleşmesi durumunu oluşturabilirler (Yalçıntaş, 2019). Üketicisi ya da netandaşların, büyük teknoloji şirketleri ya da devletler tarafından sömürüldüğü bu sistemde gözetim ve denetimin de daha kolay bir hale gelerek kontrol mekanizmasını merkezi yönetim sistemlerinin elinde daha güçlü kıldığı anlaşılmaktadır. Dijitalleşmenin etkisini artırdığı Covid-19 sürecinde yaşadığımız gözetim toplumunda artık herkesin mahremiyeti tehdit altındadır; çünkü yeni

² Tüketicisi ve üreticisi kavramlarının birleşimiyle oluşturulan ve her iki eylemi de icra edenler olarak nitelendirilmektedir.

teknolojiler kişisel veriler başta olmak üzere yönetimlerin emrinde kullanılmak üzere gözetim ve denetim potansiyelini artırmaktadır. Dahası bu durum, mevcut salgının öncesinde de internet vasıtasıyla gelişim göstermiştir. Bu noktada teknolojinin otoriter bir yapı oluşturma amaçlı araçsallaştırılması değil, bir üretim ve kontrol aracı olarak doğrudan hakimiyeti söz konusudur. Çünkü bu distopyalarda toplumsal yapıyı, internet, yapay zeka ve benzeri dijital teknolojiler şekillendirmekte ve onların mülkiyetine sahip olanlar kararları ve dolayısıyla da toplumu kontrol altında tutmaktadır.

Distopyalarda toplumsal yaşantının geçtiği yerler genellikle metropolitan ve akıllı teknolojilerle donatılmış kentlerdir (Çelik, 2015: 71). Metropolitan akıllı kent olgusu Covid-19 salgınıyla birlikte daha da önem kazanmıştır. Bu kentlerde salgına dönük denetimlerin akıllı teknolojiler vasıtasıyla artırılabilirliği öngörülmüştür. Salgın sürecinde, devlet ve kamu yönetiminin denetim ve gözetim politikalarına ağırlık vermesiyle akıllı kent olgusunun gelişimi hız kazanmıştır (Costa ve Peixoto, 2020). Dijitopya'da akıllı kentlerin, mekansal yönetim açısından daha da önem kazanacağı öne sürülebilir.

İnternet'in çıkmasından günümüze olan gelişim seyri her zaman olumsuz bir şekilde ilerlememiştir. İnternet ve dijitalleşmenin, özellikle 20. yüzyılda kaleme alınan distopyalardaki baskıcı rejim ya da hegemonyalara zemin hazırladığı düşüncesi kısmen doğru olabilmekle birlikte oldukça eksiktir. Örneğin, internetin her bir bireyden elde ederek yarattığı veri hacminin, gün geçtikçe genişlemesine karşın bundan bireylerin ve toplumun elde ettiği faydanın aynı eğilimde olmadığı görülmektedir (Howcroft ve Fitzgerald, 1998). Birey ve toplum, internetle dönüşmekte, fakat internet, birey ve toplumdan ziyade kapitalizmle dönüşmektedir. Bu önermeler ışığında emeğin dönüşümünün günümüzün ütopyası ya da distopyası olan yaşadığımız dijital çağda hangi özellikleri taşıdığını incelemek gerekmektedir.

3.1. Emeğin Dönüşümü: İnternet, Büyük Veri ve Yapay Zeka'nın Tahakkümü

Dijitopya'nın şekillenmesinde başat role sahip üç önemli teknoloji mevcuttur. Bunlar, internet, büyük veri ve yapay zeka teknolojileridir. İnternet, bilgi ve verinin siber uzayda hızlı bir şekilde iletebileceği dünya tarihinin en büyük iletişim icatlarından birisidir. Büyük veri, her şeyi anlık olarak kaydederek analize tabi tutan, ona yatırım yapan herkese bu verileri servis eden ve bireylerin ona koşulsuz itaati sebebiyle devamlı surette genişleyen bir yapıdadır. Bu özellikleriyle, toplumu devamlı surette veri üretimine mecbur bırakan dijital kapitalizmin en büyük sermayesidir (van Dijck, 2014). Yapay zeka ise, büyük verinin farklı amaçlar dahilinde işlenmesi ve analiz edilmesi için kullanılan üretim aracı olarak nitelendirilebilecek teknolojilerdir. Yapay zeka uygulamalarının kullanılması için gereken veri tabanları toplum tarafından karşılanmaktadır. Fakat her iki teknolojinin de, kamu yararını ne denli gözettikleri tartışma konusudur. Bu teknolojiler, hem emeğin biçimini farklılaştırmakta, hem de emek sahipliğini görünmez el vasıtasıyla, sermayeye taşımaktadır. Dolayısıyla bu siber ortamda, dijital teknolojiler için birer veri emekçisi olarak görülen bireyler, kendi dijital emeklerine karşı yabancılaşmaktadır.

Bugüne kadar ki her endüstri devriminden sonra, iş, emek ve istihdam olgularında çeşitli dönüşümler yaşanmıştır. 20. yüzyılın son çeyreğinde başlayarak küresel ölçekte yayılım gösteren bilgisayar ve internet çağı, toplumları ve onların yapısal-işlevsel, sektörel, kurumsal birçok özelliğini dönüştürmüştür. Bu kapsamda içerisinde bulunduğumuz dijital çağın dördüncü endüstri çağı olarak nitelendirilmesi tesadüf değildir. Endüstri 4.0 çağında, emek ve iş kavramlarının dönüşümü ütopyik veya distopyik bir boyuta taşınmıştır (Schwab, 2016). Bu döneme uygun özellikler göstermesi gereken emek kavramı birden fazla dönüşümü hızla geçirmiş ve dijital çağa farklı özelliklerle uyum sağlamıştır. Her ne kadar robotlar, yapay zeka teknolojileri ve internet hayatımızın birçok noktasında yer alsada da, henüz emeğin salt dönüşümü tamamlanmamıştır. Fakat kapitalizm, emeği istediği araçlara uygun, hatta farkındalıklar olmadan yeni bir aşamaya sokmuştur. Bu aşama, “dijital emek teorisi” olarak nitelendirilmektedir (Fuchs ve Seignani, 2013). Dijital emekçileri de, netandaşlar (netizens) olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır (Goi, 2009).

Dijital emek bağlamında en çok dikkat çeken emek biçimi, Web 2.0 kullanıcılarına ilişkindir. Herhangi bir sosyal medya kullanıcısı, elde ettiği yararlar haricinde sosyal medya şirketlerinin bir çalışanı veya emek karşılığı gelir elde eden bireyler değildirler. Bu sebeple sosyal medya platformunda değer üreten dijital emekçinin emeğidir, meta yaratmaktadır ve sermaye ücret ödemediği bu emeği sömürmekte, hatta elde ettiği kişisel verilerle bu sömürüyü artırmaktadır. Dahası sosyal medya kullanıcılarının, bu platformdaki şirketlerin sloganları vasıtasıyla emek sömürüsüne karşı yabancılaştırıldıkları ve sömürü odaklı bir Web 2.0 toplumu oluşturulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır (Fuchs, 2014: 255).

Dijital platformlarda, kullanıcılar kullanım metasını kendileri üretmektedir. Bu durum kullanıcı içerik üretimi anlamına gelmektedir. Gig ekonomisi platformlarına benzer şekilde sosyal medya platformlarında da içerik üretimi kullanıcılar vasıtasıyla sağlanmaktadır. Bu platformlarda geçirilen vakit, hem tüketim zamanı, hem de meta üretim zamanıdır. Dolayısıyla meta üreten dijital emek sömürülmektedir (Fuchs, 2014: 104). Web 2.0’in temeli de bu düzene dayanmaktadır. İnternet teknolojisinin emek karşısındaki tahakkümü, netandaşlar tarafından üretilen içerik ve ürünlerin diğer netandaşlar tarafından kullanılmasının sağlanmasıyla sistem kendi sürekli bir biçimde yeniden üretebilmekte ve doğal sermayesini büyük veriyle koruma altına almaktadır. Bu korumanın, devlet ve yönetimler tarafından çeşitli düzenlemelerle sürdürülmeye çalışılması, Web 2.0 kullanıcılarına birer vatandaş olarak değil, meta-üreticisi olarak bakıldığını kanıtlamaktadır. Bu zeminde, kişisel, toplumsal, örgütsel ve devletler açısından siber ortamda mahremiyet bir sorun haline dönüşmektedir (Akıncı, 2019). Büyük veri uygulamaları, ürettiğimiz verilerin ve üretim esnasında harcanan emeğin göz ardı edildiği ve büyük veri analizinden elde edilen faydaların sınırlı düzeyde kamu yararı amacıyla kullanıldığı bir sömürü düzeni yaratmıştır. Eğer dijital bir hizmetten ücretsiz olarak yararlanıyorsanız, gerçek ücret sizin verileriniz demektir.

Kişisel verilerin kullanımı, takibi ve metalaştırılması genellikle yasal açıdan kullanım şartları ve gizlilik politikalarıyla düzenlenmektedir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin düzenlemeler, kişisel verilerin ekonomik ve sosyal birer değer oluşturduğunu hukuki açıdan kanıtladığı anlaşılmaktadır. Eğer dijital platformlarda oluşturulan meta, kullanıcı verisiyse, bu verinin oluşturulma süreci de değer üreten dijital emek olarak değerlendirilmelidir (Unal Miçooğulları, 2018: 14). Ancak her ne kadar, kullanıcılar tarafından oluşturulan bir meta söz konusu olsa da, bu metanın nasıl ve hangi amaçlarla kullanıldığı, dijital emeğin nasıl farklılaştığını anlamlandırabilmek için önem taşımaktadır. Bu sebeple dijital emeği, daha farklı bir kavram setiyle ele almak gerekmektedir. Dijital emek kavramını Marksist kavram setleriyle açıklamak, kuramsal altyapı oluşumu açısından birtakım eksikliklere yol açmıştır. Dahası bu tartışmanın temelleri göz önünde bulundurulduğunda Marksist eğilimli, emeğin dolaşımını sorunlu kılan, ücret temeli bozulmuş ve metalaşma süreci bulanık bir yapının mevcut olması konuyu sosyo-ekonomik formasyonlar bağlamında değil, yönetsellik bağlamında açıklanabilir kılmaktadır (Rose vd., 2006). Dijital emek döngüsünün başlangıcı, iktidar ilişkilerinin de başlangıcı anlamını taşımaktadır. Çünkü meta-veri, kullanıcılar herhangi bir zorlamaya maruz bırakılmadan otonom bir biçimde aktarılmaktadır. Böylelikle, herhangi bir web tarayıcısını açtığınız andan itibaren dijital emek döngüsü başlamaktadır. Ancak bu durum o web sayfasında geçirdiğiniz süreyle ilgili değil, o web sayfasının sunucuları tarafından kullanıcılardan elde edilen her türlü veri-metayla ilgilidir. Büyük veri ve yapay zeka teknolojileri de tam o anda tahakküm etkisini oluşturmaya başlamaktadır. Dolayısıyla, netandaşların, internete adımını attığı andan itibaren başlayan dijital emek sürecinde veri, entegrasyon süreci içerisine girerek büyük veri halinde bir sermayeye dönüşürken (van Dijck, 2014), büyük verinin işleyicisi olan yapay zeka teknolojileri³ de birer üretim aracı haline dönüşmektedir.

Yapay zeka teknolojileri, insan benzeri şekilde devamlı surette veri akışı süreçleri içerisinde öğrenme, uyum sağlama ve uygulama odaklı teknolojiler olarak tanımlanabilir. Yapay zeka tarihi, ihtimallerin, fantezilerin, öngörülerin, hayallerin, kısaca ütopyaların bir yansımasıdır. Yapay zekayı yalnızca dijitalleşme bağlamında değil, ütopyalar bağlamında da inceleyebilmek adına onun temeli olan robotik ya da akıllı makinelere vurgu yapmak gerekmektedir (Buchanan, 2005: 53). Yapay zeka, ilk olarak insanın fiziksel olarak yerini alabilecek makinelere atfen kullanılmıştır olmasına karşın, bilgisayarın icadından yıllar sonra yapay sinir ağları, makine öğrenmesinin ortaya çıkması ve veri analitiği yazılımlarının önem kazanmasıyla birlikte, insanın düşünsel kapasite olarak yerini alabilecek yazılımlara atfen kullanılmaktadır (McCarthy ve Hayes, 1981). Fakat robotik ve makineleşme sanayi devriminin ötesine geçerek günümüzde de geçerliliğini koruduğu için aradaki fark bulanıklaşmıştır. Bu sebeple robotların insan emeğinin prekaryatik modunun fiziksel olarak yerini almasıyla, yapay zekanın insan emeğinin zihinsel boyutu-

³ Buradaki yapay zeka teknolojileri ifadesi, kavramın makine öğrenmesi, doğal dil işleme, görüntü işleme, derin öğrenme, yapay sinir ağları gibi alt türlerini kapsayıcı biçimde çerçeveye bir anlamda kullanılmıştır.

nun yerini alması konuları iki farklı sonuca ulaştırabilir. Robotların ve yapay zekanın insan emeğini sınırlandırdığı ve gelecekte daha da sınırlandıracağı iddiası birtakım eksikliklere sahiptir. Var olan işlerin yok olması mümkünken, yeni iş kollarının ortaya çıkması da mümkündür (Knickrehm, 2019). Ancak insanın fiziksel emeğinin sınırlandırılması gelecekte daha yoğun bir biçimde olacağı için, robotlaşmanın insan emeği açısından yapay zekadan daha büyük bir sınırlandırıcı faktör olduğunu düşünmek gerekmektedir. Çünkü yazılım sektörünün ve yapay zekayla ilişkili mesleklerin öne çıkması, gelecekte sınıfsal ayrımın daha da yoğunlaşacağı bir dijital bölünmeye zemin hazırlayabilir. Dijital bölünme, dijital araçlara erişim ve kullanım yeteneğinde eşitsizliği ifade etmektedir. Örneğin, gelişmiş ülkelerde internete erişim oranlarının %90'ların üzerinde olmasına karşın, Afrika'daki birçok ülkede bu oranların %20'lere bile ulaşamadığı ifade edilmiştir. Bu sebeple, küresel çapta eşit bir dijitalleşmenin oluşması günümüz koşullarında mümkün gözükmemektedir (van Deursen ve van Dijk, 2011). Dijitalleşmede eşitliğin var olmaması, sömürü ve tahakküm mekanizmasının varlığı, toplumsal ilişkiler bütününe kapitalist boyutlarını işaret etmektedir.

3.2. Toplumun Dönüşümü: Netandaşlık İlişkileri

Bilim ve teknolojiye yaşanan ilerlemelerin daha iyi bir toplumsal yapıyı yaratacağını öngören ütopyacı bilim insanları, dijitalleşmenin reel sosyo-ekonomik gelişime de katkı sağlayacağını öne sürmüştür. Örneğin, bilgi ve iletişimin hızlanması, bilimsel ilerleme, demokrasinin gelişimi ve katılımcılığın artık yeni bir boyuta evrilmiş olması gibi sonuçlara eriştirerek ütopya düşüncesini güçlendirmektedir (Howcroft ve Fitzgerald, 1998: 3-4). Dijitopya, toplumun hem ürettiği, hem de tükettiği veri kaynaklarının sömürülen kısmının dijital pazara aktığı bir dünyadır. Dijital pazarın toplumsal faydayı yalnızca kar amacıyla gütmesi kapitalizmin yeni aşamasına yani dijital kapitalizme zemin hazırlamıştır. Bu dünyada, hiçbir veri boşuna üretilmez ve her bir veri bir şekilde ekonomik, sosyal ya da yönetsel bir kazanca dönüştürülebilir potansiyeline sahiptir (Fuchs, 2014). Örneğin, herhangi bir sosyal medya uygulamasında yazılan kısa mesajlar, çerezler (cookies) sayesinde birer pazarlama aracına dönüştürülebilmektedir. Bu örnek, dijitopyada "anlamsızlığın anlamlandırılabilirdiğini" ve bireyin emeğinin birey farkında olmadan dahi sömürülebildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Dijitopyanın, dijital araçlardan bireylerin ve toplumun sağladığı yararları düşününce ütopya olarak değerlendirilebilmesi mümkün olmasına karşın, mahremiyet ihlali ve dijital emeğin sömürüsü bağlamında distopya olarak da değerlendirilebilmesi mümkündür (Bernat, 2013).

Dijitopya, ne bir ütopya, ne de bir distopya olarak nitelendirilebilir. Dijitopya'ya dönük incelemelerin, teknolojik determinist bir perspektiften olması ise, her iki sonuca da ulaşılabilmesine yol açmaktadır (Howcroft ve Fitzgerald, 1998: 50). Yaşadığımız dijital çağ (yani dijitopya), teknolojik determinizm felsefesine uygun olmakla birlikte, bir aşırılıklar dünyasıdır. Örneğin, büyük veri ve yapay zeka teknolojileri, veri kavramının nicel yönden

aşırılıkları sayesinde gelişimlerini sürdürmektedirler. Ya da görüş belirtme özgürlüğü, medyanın tıkaandığı ve/veya kontrol altına alındığı noktalarda, sosyal medyanın aşırılıkları sayesinde etkisini sürdürülebilmektedir. Bu aşırılıklar dünyasını oluşturan ise, internet ve dijital teknolojilerin yarattığı yeni vatandaşlık olgusudur. Bu olgu netandaşlık (netizenship) olarak tanımlanmıştır (Goi, 2009; Yalçıntaş, 2019). Netandaşlık, hem devletlere karşı, hem de dijital platform sağlayıcılar olan büyük teknoloji şirketlerine (the Big Tech) karşı bireylerin bağlılık ilişkilerini ifade etmektedir.

Dijital toplum, ilk distopya örneklerinden 20. yüzyılın ilk yarısında yazılanlara kadar olan eserlerin öngörülerini büyük ölçüde yansıtmaktadır. Günümüzün insanının doğuştan itibaren kayıt altına alınması, internet ve sosyal medya vasıtasıyla mahremiyetin kaybolması benzerlik teşkil eden temel özellikleridir. Ayrıca birçok dijital platform tarafından kullanılan yapay zeka algoritmalarıyla kullanıcıların sesli içerik ve mesajlarının pazarlama ve reklam amaçlı olarak dinlenmesi, GPS ile konum belirlenmesi, kredi kartları aracılığıyla bireylerin gider kalemlerinin kaydedilmesi, akıllı kentlerdeki kamera kayıtları, e-posta ve yazışma uygulamalarıyla iletişime geçilebilmesi ve bu yolla iletilen tüm bilgilerin takip edilebilir olması distopik romanları hatırlatmaktadır. Çünkü günümüzde, dijital teknolojileri üreten ve onlar sayesinde büyük karlar elde eden belirli şirketler ve/veya devletler mevcuttur (Winner, 1997). Distopyalarda bireylerin gönüllülüğü esastır. Günümüzde, bireylerin internette harcadıklarının farkında olmadıkları emeğin karşılığını ücretsiz aldıklarını düşünmeleri ve herhangi bir zorlayıcı sebep olmaksızın bu uygulamalara kar sağladıkları göz önünde bulundurulduğunda distopya kavramının günümüz için daha anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Siber alemde üretilen verilerin üketim aşamalarında en büyük paya sahip web 2.0 emekçileri, birer netandaş olarak tanımlanmalıdır. Netandaşlar, dijital platformlarda yaptıkları her şeyden üretim ve tüketime sebep olmaktadır. Fakat bu duruma karşın elde ettikleri fayda-maliyet dengesi büyük dijital platformların sahibi olan şirketlerin ellerindedir. Netandaşların emeklerinin suistimalinin yanı sıra demokratik özgürlük ve enformasyona daha çabuk ulaşma gibi faydaları sağladıkları dijital platformlar tarafından yönlendirilebilme ihtimalleri de mevcuttur (Paliwala, 2013). Her ne kadar internetin kuruluşunda askeri ve kamusal bir örgütlenme olan DARPA'nın payı büyük olsa da, World Wide Web (www) kavramını ortaya çıkaran Tim Berners-Lee'ye göre internet ortamı, merkezsiz, özel ve sınırsız özgürlüğe sahip bir platform olacaktır. Bu sebeple internet ve dijital teknolojilerin gelişimi, demokrasi ve özgürlükler açısından bir küresel netandaşlık anlayışı doğurmuştur. Fakat, reel sosyo-ekonomik gelişmeler sonucunda, internet ortamında çeşitli merkezler ortaya çıkmaya başlamış ve adem-i merkezi yapısı son bulmuştur (Hawley, 2021). Örneğin, Doğu Bloğu ülkelerinden olan Çin, Rusya, İran gibi ülkelerdeki "intranet" benzeri siber alan kontrolü odaklı internet yapılanmaları, internetin doğasını dönüştürmüştür (Yalcintas ve Alizadeh, 2020). Dolayısıyla, netandaşlık ilişkileri de, farklı yönetim düzenlerinin, farklı anlayış ve yaklaşımları altında farklılaşmaktadır. Farklı yaklaşımların, farklı özelliklerle-

riyle, netandaşlığı kabul edenler, etmeyenler ve iyimser ya da kötümser yaklaşanlar arasında bir farklılaşma söz konusudur. Bu sebeple öncelikle dijitaltopya'ya dönük yaklaşımlardan bahsetmek gerekmektedir.

3.3. Dijitaltopya'ya İlişkin Yaklaşımlar

Dijitaltopya'ya ilişkin altı farklı yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Bunlar; Ütopycılar-Teknofililer, Distopyacılar-Teknofobikler, Teknolojik iyimserler, Şüpheciler, Gerçekçi iyimserler ve Anti-teknolojistler olarak sınıflandırılabilir (Beauchamp, 1986; Maclarkey, 1997; Howcroft ve Fitzgerald, 1998; Lam, 2000; Knickrehm, 2020).

Ütopycılar-Teknofililer: Thomas More'un Ütopya'sına dayalı biçimde "ilerleme ve bilim daima gelişimi de beraberinde getirecektir" düşüncesine dayalıdır. Gelecekte (aslında hali hazırda başlamış olan süreçte), birçok işin akıllı teknolojiler tarafından gerçekleştirileceği ve bu sayede teknoloji aracılığıyla, geçmişte hiç var olmamış bir refah düzeyinin, bilimsel ilerlemenin ve demokratik özgürlüklerin küresel topluma kazandırılabilceğini öne süreren yaklaşımdır. Büyük veri ve yapay zeka teknolojilerinin 2040'a kadar iş hayatında, yönetimde ve emek açısından bir tekilleşme (singularity) kazanacağı öngörülmektedir. Makineler, insan beyniyle paralel bir kapasiteye sahip olarak, robotlar fiziksel tüm işlerin üstesinden gelebilecek, insanların daha önemli işlerle ilgilenmelerine sebep olacak şekilde gelişecek ve insanlar becerilerini daha anlamlı işlerde kullanacaktır. Özetle, üretim, verimlilik ve refah teknoloji sayesinde daha da artarak toplumun yararı için kullanılacaktır (Beauchamp, 1986: 54; Howcroft ve Fitzgerald, 1998; Lam, 2000; Knickrehm, 2020: 158-159).

Distopyacılar-Teknofobikler: Bu yaklaşıma göre akıllı teknolojiler, insanlık karşısında evrimsel bir zafer kazanarak tekilleşecek ve insanın yerini alarak kendi üretim sahalarını oluşturacağı öngörülmektedir. İşsizlikte ve gelir kaybında dramatik azalmalar meydana geleceği ve yapay zekanın insanın düşünce biçiminin ötesine geçeceği iddiasıyla bu yaklaşım, karanlık bilim-kurgu roman ve filmlerine de konu olan görüştür (Beauchamp, 1986: 55; Lam, 2000; Gordon vd., 2010).

Teknolojik İyimserler: Dijitalleşmenin henüz olgunluk çağına erişmediği öne sürülen bu yaklaşıma göre, henüz birçok kurum ve kuruluş dijitalleşme süreçlerini başlatmamıştır. Dahası mevcut dijital teknolojilerin kullanımı, henüz GSYH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) ve diğer indekslere tam anlamıyla yansıtılamamıştır. Bu sebeple dijitalleşmenin gelecekte daha da artmasıyla bahsi geçen dönüşüm olgunluk evresine geçecek ve teknoloji, refah düzeyini artıracaktır. Fakat, refah düzeyinin artması gelir adaletsizliğinin ve istihdam kaybının önüne geçilemeyecek ve teknoloji odaklı eğitim-öğretimin önemi artarak toplum kendisini daha farklı bir düzeye çekmek zorunda kalacaktır (Knickrehm, 2020: 160).

Şüpheciler: Bu yaklaşıma göre, üretkenlik ve verimlilik konusunda yaşanan artışın, kısmi bir düzeyde kalacağı tahmin edilmektedir. Gelir eşitsizliği, aşırı nüfus artışı ve yaşlanan nüfus birçok problemi beraberinde getirerek üretkenliği durağan düzeye taşıyacak-

tır. Dijital bölünmenin daha da artması ve teknolojinin belirli sınıfların hegemonyasına girmesi de şüpheler tarafından dile getirilmektedir (van Deursen ve van Dijk, 2011). Özetle, teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin, dijital dönüşüm, kapitalizm etkisinde ve onun içerisinde çıkan bir dönüşüm olduğu için ona şüpheyle yaklaşmak gerektiği öne sürülmüştür. Bu sebepler ışığında dijital çağın (ve Dijitopya'nın) ideolojisinin de dijital kapitalizm olduğunu öne sürmek mümkündür.

Gerçekçi İyimserler; Temel olarak, geçmişte yaşanan sanayi ve teknoloji atılımlarındaki gibi bu dijital devrimde de önemli kazanımlar, belli kayıplarla birlikte meydana gelecektir. Dahası bu yaklaşıma göre, teknolojik gelişmeler yeni istihdam alanları yarattığı kadar, birçok geleneksel işin de kaybolmasına yol açacaktır (Knickrehm, 2020: 161). Bu durumu geçmişteki sanayi devrimlerinde de görmek mümkündür. Esasında gerçekçi iyimser yaklaşımın temelinde, endüstri 4.0 anlayışının mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Anti-teknolojistler; Bu yaklaşıma göre, gelecekte teknolojik ilerleme küresel ısınmanın yarattığı zemin gerekçesiyle bir durgunluk dönemine girecektir. Günümüzde yaşanan dijitalleşme sürecinin, gelip geçici bir dönem olduğu ve teknolojinin fazla abartıldığı öne sürülerek, gelecekte tıpkı W. Morris'in ütopyasında olduğu gibi "öze dönüş" yaşanarak teknolojiden uzaklaşılacaktır (Maclarkey, 1997; Morris, 2011).

Her bir yaklaşım, özünde teknolojik deterministtir. Teknolojinin reddi ya da teknolojinin geleceğin distopik dünyasına zemin hazırladığı iddialarının temelinde de teknolojinin oyunun kurallarını yeniden düzenlenebileceği düşüncesinin olması, bu durumu kanıtlar niteliktedir. Örneğin, Anti-teknolojist yaklaşıma göre, küresel ısınmanın temel sebebinin teknoloji ve aşırı üretim olmasına karşın, küresel ısınmanın önlenmesinde yine teknolojinin kurtarıcı olarak görülmesi dikkat çekicidir (Kreuter, 2015). Bu sebeple teknolojiye dönük beklentilerin, her bir yaklaşım için ideolojik olduğu anlaşılmaktadır. Teknolojiyi ve dijitalleşmeyi olumlayan teknofililer ile teknolojinin dünyanın sonunu getireceğini düşünen teknofobikler arasında yaşanan düşünsel farklılıkların temel gerekçesinin teknolojinin nasıl kullanıldığı olması ideolojinin tahakküm özelliğini hatırlatmaktadır. Dijitopya, her bir yaklaşımın farklı düşünsel altyapılarına göre değişen bir niteliğe sahiptir. Ancak bu sonuç onun herhangi bir ideolojik zemini olmadığını göstermez.

3.4. Dijitopya'nın İdeolojik ve Yönetimsel Zemini: Dijital Kapitalizm

Dijital kapitalizm kavramı ilk olarak Schiller (1999) tarafından kapitalizmin, bilgisayar ve internet teknolojilerini sisteme entegre ederek yeni bir aşamaya evrildiğini ifade etmek için kullanılmıştır. Bu ideoloji ve yönetimsel yapıda, dijital teknolojilerin mülkiyeti, kapitalizme benzer biçimde, belirli bir sınıfa elindedir. Dijital kapitalizm, aynı zamanda bir yönetim sistemini de ifade etmektedir. Bu sistemde, yönetici sınıf diğer sınıflar üzerinde tahakküm, kontrol ve gözetimini kolaylaştırmak için dijital teknolojilerden yararlanmaktadır. Özellikle distopik romanlarda yer alan ve teknolojinin kamu yararı için değil, sistemin yöneticilerinin iktidarlarını güçlendirmenin bir aracı olarak kullanılması

dijital kapitalizm ile örtüşmektedir. Dijitalleşmenin, kendine has bir ideolojisi olmayıp kapitalizmin devamlılığını sağlayan bir yapıya sahip olduğu, çıkarların, sosyo-ekonomik hegemonyanın ve siyasal niteliklerinin topluma teknoloji vasıtasıyla dayatıldığı bir zemin olduğu öne sürülmektedir (Çelik, 2015: 76).

Devlet ya da örgüt yönetimlerinde Dijitopya'nın temel etkileri yönetsel iletişimde internet (intranet) teknolojilerinden yararlanılması, netandaşlardan toplanan verilerin büyük veri havuzlarında tutulması, yönetimin aldığı kararlarda dijital teknolojilerden yararlanılması (yapay zeka, karar destek sistemleri vb.), netandaşların ve bürokrasinin gözetimi ile denetiminin kolaylaştırılmasıyla (Lyon, 1993) birlikte merkezileşme eğiliminde artış görülmesi (Yalcintas ve Alizadeh, 2020) olarak sayılabilir. Bu etkilerin özünde, e-devlet ya da dijital devlet düşüncesinin kapitalist ideolojik altyapıyla uyumlu yapısı, bu düşüncelerin neo-liberal yaklaşımın bir eseri olmasından kaynaklanmaktadır. Dijital kapitalizm, bu yaklaşımla oluşturulan tahakküm amaçlı yönetim sistemi olarak görülebilir. Bu tahakküm yönetimleri, özünde kamu yararını güttüğü savıyla hareket etse de, siber uzaydaki faaliyetlerinde siber egemenlik ve iktidar alanını koruma altına alarak (Shen, 2016), hem netandaşlarını, hem bürokrasiyi, hem de dışsal otoritelere karşı, iktidarının ve otoritesinin gücünü göstermeye çalışmaktadır (Bentham, 2011). Dijital kapitalizm özellikleri bağlamında ele alındığında aynı zamanda gözetim kapitalizmini (surveillance capitalism) de oluşturmaktadır. Gözetim kapitalizmi, bireylerin her bir sosyal ve ekonomik faaliyetinin yönetici sınıf tarafından dijital teknolojiler vasıtasıyla gözetlendiği bir sistemi ifade etmektedir (Zuboff, 2019). Dolayısıyla, siber uzaydaki bu kontrol ve koruma odaklı faaliyetler, özünde devlet ve yönetim kapasitesinin dijital alanda artırılması olarak görülebilir.

Dijital kapitalizm, Brooks (2013) tarafından öne sürülen "veriselcilik (dataism)" akımının bir tezahürü haline dönüşmeye başlamıştır. Veri, dijital çağın ve dolayısıyla Dijitopya'nın en önemli sermayesidir. Kapitalist sistem içerisinde, para birimleri için yapılabilen benzetmelerin çoğu, kısmen günümüzde ve yakın bir gelecekte de tamamen veri için geçerli olacaktır. Örneğin, birçok dijital platforma üyelik ve hizmetlerinden yararlanabilmek için yalnızca kişisel verilerimizi bu platformlarla paylaşmamız yeterli olmaktadır. Herhangi bir reel paraya ihtiyaç duyulmayan bu sistemde, blokzinciri teknolojilerinin yarattığı kripto para birimlerinin etkisi de gelecekte daha yoğun biçimlerde tartışılabilir ki, blokzincirinin özünde veri iletiminin yer alması bu savı destekler niteliktedir. Veriselcilik, veri iletiminde kontrol ve gücün kimin elinde bulunduğunu ön plana çıkararak geleceği şekillendirme ve yönlendirme gücünün de bu kişi ya da kurumlarda olacağını öne süren yaklaşımdır. Sonuç olarak, geleceğin en büyük sermayesi büyük veri iken, en büyük üretim aracı ve emek biçimi gücü de yapay zeka teknolojileri olarak görülmelidir.

Dijital kapitalizmde, tıpkı klasik kapitalizmde olduğu gibi emeğin üzerindeki tahakküm biçimleri sömürü biçimleriyle ideolojik yönden bağlantılıdır. Dijital platformlardaki

üreticilerin birer ideolojik meta üreticisi konumuna geldikleri ve sermayeye o ideolojik emekleriyle katkı sağladıkları anlaşılmaktadır (Pace, 2018). Ayrıca, büyük veri ve yapay zeka teknolojilerinin kullanımıyla oluşturulan bu düzende, emek birikimsel olarak makineler ve dolayısıyla, bu makinelerin mülkiyetine sahip olan sermaye sınıfına geçmektedir. Bu noktada dijital kapitalizmin, emeğin dönüşümünde zemin olarak birikim ve ideoloji birlikteliğini kullandığı açıkça görülebilir. Dijital platformların siyasallaşan ve yönetimde etkin hale gelen yapısı da bunun en önemli kanıtlarından biridir (Fuchs, 2014: 81). Dolayısıyla, büyük teknoloji şirketlerinin de yönetsel açıdan güçlendiği ve siyasal hayattaki etkilerinin dijital teknolojiler vasıtasıyla arttığı öne sürülebilir. Dijital kapitalizmin, aynı zamanda dijital otoriteriyen bir sistemi de yaratması mümkündür. Bu durum, devletlerin demokrasi ve paydaşlık ilişkilerine bakış açılarına göre farklılaşabilir ki, bu durum aynı zamanda dijitopya'ya dönük bakış açılarındaki farklılığa da işaret etmektedir. Öte yandan dijital korumacılık ise, dijital kapitalizmin, kapitalist ticaret ilişkileri temelini biraz daha karşısında yer almaktadır. Dijital korumacılıkla dijital kapitalizm bir arada bulunabilir, fakat bu sistem tamamen korumacılığın dıştan içe ürün-emek-sermaye girişlerinin sınırlandırılması ve içten dışa ürün-emek-sermaye geçişinin desteklenmesi üzerine kurulu olduğu için ikameci bir nitelik taşımaktadır (Yalcintas ve Alizadeh, 2020). Bu farklı yaklaşımların dijital kapitalizmin, sosyal, ekonomik, siyasal ve yönetsel niteliklerinin bütünselliğinden kaynaklandığı ve yanıtın kapitalizm-teknoloji ilişkisi ya da daha güncel bir ifadeyle, kapitalizm-dijitalleşme ilişkisi çerçevesinde ele alınması gerektiği anlaşılmıştır. Dijital kapitalizm çerçevesinde yanıtlanması gereken esas soru, kapitalizmin mi dijitalleşmeyi yarattığı, dijitalleşmenin mi kapitalizmi dijital kapitalizm haline dönüştürdüğü sorusudur. Bu sorunun farklı yanıtlarını geçmişin ütopyalarında görmek mümkündür. Örneğin, Bellamy'ye (2011) göre, kapitalizm ve teknoloji birbirinden bağımsız düşünülmeli, kapitalizm olmadan da dijitalleşmenin mümkün olduğu bir ütopya oluşturmak mümkündür. Fakat diğer taraftan, Morris'e (2011) göre kapitalizm, bilim ve teknolojiyi ortaya çıkaran temel unsur olarak görülmüş ve bilim ve teknolojiye bu çerçeveden yaklaşmıştır. Bu farklı yaklaşımlara dayanarak, kapitalizm ve dijitalleşme arasındaki etkileşimin, toplumun içerisinde bulunduğu zamansal, mekansal ve düşünsel altyapıyla bağlantılı olduğu öne sürülebilir. Dolayısıyla, dijital kapitalizm ideolojik olduğu kadar, tarihsel ve coğrafi özellikleri de bünyesinde barındırmaktadır.

4. Sonuç

Dijitalleşmenin tarihselliğini ortaya koymak, ütopyalar ve distopyaların imgelemelerinin günümüzle benzeştirilmesiyle sağlanabilir. Ütopyaların ortaya çıkışında zamanın ruhu, gelişimi, teknolojik ilerlemeyi, yönetimin, toplumun ve emeğin iyi amaçlar için dönüşümünü ön planda tutmuşken, distopyalarda ise tam tersi bir düşünsel altyapı söz konusu olmuştur. Yönetimsel, toplumsal, ideolojik ya da emek odaklı krizlerin atlatılmasına dönük imgelemelerin geçmişten günümüze benzerlik arz etmesi günümüzün dijitalleşmesini incelemeyi kolaylaştırmıştır. Fakat bu benzerliklerin köklerinde de, farklı düşünsel altyapıların ve teknolojiye dönük farklı bakış açılarının yer aldığı unutulmamalıdır. Günümüz Dijitopya'sının ideolojik yapısı dijital kapitalizm üzerinden şekilleniyorsa, bu dönemin krizlerine verilecek düşünsel yanıtların yeni ütopya ve distopyalara zemin hazırlayabileceği öngörülebilir.

Dijitopya'nın farklı yaklaşımlara göre, farklı biçimlerde kategorize edilebileceği belirtilmiştir. Örneğin, ABD'nin dijitalleşme anlayışının Huxley'in Cesur Yeni Dünya'sına benzer biçimde, hedonizm odaklı, tek tipleştirilmiş ve internet platformları benzeri propaganda araçlarıyla şekillendirilmiş yönetim ve toplum yapısına dönük benzerlikleri dijital kapitalizmin Batı'daki algılanış biçimini yansıtmaktadır. Öte yandan Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) dijital korumacı ve otoriter, merkeziyetçi, sansürcü, kontrol odaklı ve sosyal kredi sistemiyle şekillendirilen yönetim ile toplum yapısı da Orwell'in Bin Dokuz Yüz Seksen Dört isimli eserini hatırlatmaktadır. Fakat ÇHC'nin bu yapısı, aynı zamanda bir ütopyayı ifade eden Bellamy'nin Geçmişe Bakış'ındaki devlet merkezli devasa üretim merkezlerini de hatırlatmaktadır. Bu merkezi devasa üretim merkezleriyle satış marketlerini, günümüz ABD'sinin dijital platform sahibi özel şirketlerinde (Amazon vb.) de görebilmenin mümkün olması ise farklılıkların zannedilen kadar büyük olmadığını kanıtlar niteliktedir.

Dijitopya'ya dönük bakış açıları, farklı devlet yönetimlerindeki, farklı yaklaşımlara göre değişse de özünde birtakım benzerlikler taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Batı bloğundaki ülkelerde, teknoloji kullanımının yoğun olduğu ütopyalardaki gibi dijitalleşme sayesinde birtakım olumlu gelişmeler mevcut olsa da, dijital kapitalizmin ve veriselsel metalaşmanın tahakküm kurduğu gözlemlenmiştir. Öte yandan Doğu bloğundaki ülkelerde, distopyalardaki gibi dijital korumacılık ve dijital otoriter rejimlerin gücünü artırdığı ve toplumların siber uzayda gözetim altında tutulduğu görülmesine karşın, dijitalleşmenin Çin gibi Doğu toplumlarının üretici ve kalkınmacı yaklaşımlarını hızlandırarak "Sosyalist Piyasa Ekonomisi" modelini dijital alanda uygulamasına zemin hazırladığı göz ardı edilmemelidir. Hem Batı'da, hem de Doğu'daki yönetim sistemleri, toplumsal yapılar ve emek biçimleri ütopyik ve distopyik özellikleri, olumlu ve olumsuz taraflarıyla birlikte farklı boyutlarda ve farklı şekillerde taşımaktadır. Örneğin, bir devlet ve toplum hem dijital kapitalizmi, hem de dijital korumacılığı benimsemiş olabilir. Çin Halk Cumhuriyeti

örneğinde olduğu gibi, devlet ve toplumlar, tam anlamıyla bir ideolojinin tahakkümü altında değil, birden fazla ideolojinin karışımının tahakkümü altında olabilirler. Konuya ilişkin bir diğer önemli sonuç, ütopya ve distopyalardaki gibi yönetim sistemlerinin hem kamu örgütlerinde, hem de özel sektör örgütlerinde dijitalleşmenin benzer sonuçlar doğurmuş olmasıdır. Kamu yönetiminde ve özel örgütlerdeki dijitalleşmeyle, örgütler merkezileşme eğilimi içerisine girmiş, gözetim ve denetimlerini netandaşlar üzerinde yoğunlaştırmış ve veri toplama teknolojilerini bünyesinde taşıyarak tahakküm oluşturmuşlardır. Emek biçimlerini de benzer şekillerde dönüştürerek, kamu ve özel sektördeki faaliyetler, ütopya gibi gözükürken, ama distopya gibi sonuçlanan bir duruma gelmiştir. Sonuç olarak, Dijitopya incelenen diğer eserlerle aşağıdaki gibi karşılaştırılabilir.

Tablo 1: Ütopya-Distopyaların Dijitopya ile Karşılaştırılması

Eserler\ Özellikler	Teknolojiye Bakış	Devlet/ Yönetim	Toplum	Emek
Ütopya (T. More)	Ütopyacı	Demokrasi ve Teknokrasi	Demokratik	Eşitlikçi
Geçmişe Bakış (E. Bellamy)	Teknolojik İyimser	Merkeziyetçi	Kolektivizm	Makineleştirilmiş
Hiçbir Yerden Haberler (W. Morris)	Anti-teknolojist	Sosyalist	Komünal	Artık Değeri Olmayan
Cesur Yeni Dünya (A. Huxley)	Teknofili	Dijital Kapitalizm	Sınıfsal	Robotlaştırılmış
1984 (G. Orwell)	Teknofobik	Dijital Otoriteriyenizm	Anti-Demokratik	Yabancılaştırılmış
Dijitopya	Teknolojik Determinist	Dijital Kapitalizm ve/veya Dijital Otoriyenizm	Netandaşlık	Veriye dayalı

Kaynak: Yazar tarafından hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tabloda ifade edildiği üzere, günümüzün yönetsel, toplumsal, teknolojik ya da emeğe dönük reformlarının temellerinin Thomas More'un Ütopya'sındaki "mükemmel" ülkeye kavuşma arzusuyla benzerlik taşıdığı görülebilir. Fakat, teknolojik gelişmeler ve nihayetinde yaşanan dijitalleşme süreci, ütopyadan ziyade distopik eserlere doğru bir gidişatın ortaya çıktığını kanıtlamaktadır. Her ne kadar, farklı devlet yönetimleri altında, çeşitli boyutlarca farklı sonuçlar yaşanıyor olsa da, distopyalarla Dijitopya'nın benzerliği dikkat çekicidir. Kamu yönetimleri de, bu benzerliğe göre pozisyon almalı ve teknolojik determinist dünyanın nasıl şekilleneceğini, hangi ideolojik zihniyetle yönetilebilirliği sağlayacağına, toplumun siber uzaydaki faaliyetleriyle, emeğin veri odak-

lı dönüşümünü nasıl şekillendireceğini belirlemelidir. Dolayısıyla, yönetimlerin temel görevi Dijitopya'nın ütopyik ve gerçekliklerden uzak bir vizyon yerine, distopik etkileri en aza indirgenmiş ve teknolojik gerçekliği ön kabul alarak harekete geçmeleridir. Bu minvalde devlet ve kamu yönetimlerine, teknolojiye çift yönlü bakmalı, ideolojik değil, bilimsel yaklaşıma sahip olmalı, toplumun çağın koşullarına adaptasyonunu sağlamalı ve emeğin dönüşümüne uygun düzenlemeleri gerçekleştirmesi önerilebilir.

Bu alandaki çalışmaların, gelecekte daha farklı ütopyik ve distopik romanların ya da bilimsel araştırmaların incelenmesiyle genişletilebileceği ve Dijitopya'nın daha farklı boyutlarını ele alması mümkündür. Her ne kadar bu çalışmada, yönetim, toplum ve emek olguları üzerine odaklanılmış olsa da, bu olguların her biri için ayrı bir çalışma yapılabilir. Ayrıca bu olgu incelemelerinde, daha uyumlu sonuçlara erişilebilmesi için saha araştırması ve benzeri yöntemlerden de yararlanılması önerilebilir. Dijitopya'nın çözümlenmesi için, blokzinciri, metaverse, nesnelerin interneti gibi dönüştürücü diğer dijital teknolojilerin her biri için ayrı ayrı incelemelerin yapılabilmesi de mümkündür. Çünkü gelecek, geçmişin imgelemeleriyle, zamanın ruhunun sentezinde saklı olabilir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkıları: Halil Yasin TAMER çalışmanın tamamında tek başına katkı sunmuştur.

Çıkar Beyanı: Yazar ya da herhangi bir kurum/ kuruluş arasında çıkar çatışması yoktur.

Teşekkür: Yayın sürecinde katkısı olan hakemlere teşekkür ederim.

Ethics Statement: The author declares that the ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the event of a contrary situation, the Journal of Public Administration and Technology has no responsibility and all responsibility belongs to the author of the study.

Author Contributions: Halil Yasin TAMER has contributed to all parts and stages of the study.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the author and/or any institution.

Acknowledgement: I would like to thank the referees who contributed to the publication process.

Kaynakça

- Aaronson, S. A. (2019) "What are we talking about when we talk about digital protectionism?", *World Trade Review*, 18(4), 541-577.
- Ağkaya, O. (2016) "Ütopya ve Distopya: Siyasetin Edebiyat Üzerindeki Etkisi", *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), s. 23-48.
- Akıncı, A. (2019) "Büyük Veri Uygulamalarında Kişisel Veri Mahremiyeti", T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Sektörler ve Kamu Yatırımları Genel Müdürlüğü: Şubat 2019.
- Aksu, H. (2018) *Dijital Dönüşüm Yolculuk Rehberi*, İstanbul: Pusula 20 Teknoloji ve Yayıncılık A.Ş.
- Bellamy, E. (2011) *Geçmiş Bakış* (Çev. F. Yaraş), İstanbul: Say Yayınları.
- Bentham, J. (2011) *The panopticon writings*, London-New York: Verso Books.
- Bernat, P. (2013) "Technology, utopia and dystopia: modern technological change in early literary depictions", *Kultura i Wychowanie*, 5, s. 39-47.
- Bimber, B. (1990) "Karl Marx and the three faces of technological determinism", *Social studies of science*, 20(2), s. 333-351.
- Brooks, D. (2013) "Opinion: The Philosophy of Data", *The New York Times*, ISSN: 0362-4331, <https://www.nytimes.com/2013/02/05/opinion/brooks-the-philosophy-of-data.html>, Erişim Tarihi/Access Date: 22.06.2022.
- Buchanan, B. G. (2005) "A (Very) Brief History of Artificial Intelligence", *AI Magazine*, 26(4), s. 53-60.
- Chandel, S., Jingli, Z., Yunnan, Y., Jingyao, S. & Zhipeng, Z. (2019) "The Golden Shield Project of China: A Decade Later An in-depth study of the Great Firewall", *İç. International Conference on Cyber-Enabled Distributed Computing and Knowledge Discovery (CyberC)*, s. 111-119.
- Costa, D. G., & Peixoto, J. P. J. (2020) "COVID 19 pandemic: a review of smart cities initiatives to face new outbreaks", *IET Smart Cities*, 2(2), s. 64-73.
- Çelik, E. (2015) "Distopik Romanlarda Toplumsal Kurgu", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), s. 57-79.
- Dragu, T., & Lupu, Y. (2021) Digital authoritarianism and the future of human rights, *International Organization*, 75(4), s. 991-1017.
- Faraj, S., Renno, W., & Bhardwaj, A. (2021) "Unto the breach: What the COVID-19 pandemic exposes about digitalization", *Information and Organization*, 31(1), 100337.
- Fuchs, C. & Seignani, S. (2013) "What is Digital Labour? What is Digital Work? What's their Difference? And why do these Questions Matter for Understanding Social Media?", *tripleC*, 11(2), s. 237-293.
- Fuchs, C. (2014) *Digital Labour and Karl Marx*, New York: Routledge.

- Goi, C. L. (2009) "Cyberculture: Impacts on Netizen", *Asian Culture and History*, 1(2), s. 140-143.
- Harsin, J. (2018) "Post-truth and critical communication studies", iç. *Oxford research encyclopedia of communication*.
- Hawley, J. (2021). *The Tyranny of Big Tech*. Washington, D. C.: Regnery Publishing.
- Heilbroner, R. (1994) "Technological determinism revisited. Does technology drive history", 1, s. 67-78.
- Howcroft, D., & Fitzgerald, B. (1998) "From Utopia to Dystopia: the twin faces of the Internet", iç. *Information Systems: Current Issues and Future Changes*, Proceedings of IFIP WG8 (Vol. 2, pp. 49-70).
- Huxley, A. (2003) *Cesur Yeni Dünya* (Çev. Ü. Tosun), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Knickrehm, M. (2020) "Yapay Zeka İşi Nasıl Değiştirecek?" iç. *Dijital Dönüşüm-Yapay Zeka*, (Ed.) Harvard Business Review (çev. L. Göktem), İstanbul: Optimist Kitap, s. 155-168.
- Kreuter, J. (2015) "Technofix, Plan B or Ultima Ratio? A review of the social science literature on climate engineering technologies", iç. *Institute for Science, Innovation and Society Working Paper Series Oxford University*, Oxford.
- Kumar, K. (2005) *Ütopyacılık* (Çev. A. Somel), Ankara: İmge Kitabevi.
- Kumar, K. (2016) *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya* (Çev. A. Galip), İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Lam, Y. (2000) "Technophilia vs. technophobia: A preliminary look at why second-language teachers do or do not use technology in their classrooms", *Canadian Modern Language Review*, 56(3), s. 389-420.
- Lewis, J. (1998) "Digitopians: Transculturalism, computers and the politics of hope", *International journal of Cultural studies*, 1(3),s. 373-389.
- Lyon, D. (1993) "An electronic panopticon? A sociological critique of surveillance theory", *The Sociological Review*, 41(4), s. 653-678.
- Maclarkey, R. (1997) "Information Technology and The Workplace an Empirical Investigation of Anti-Technology Theory", *International Review of Modern Sociology*, 27 (2), s. 33-44.
- McCarthy, J., & Hayes, P. J. (1981) "Some philosophical problems from the standpoint of artificial intelligence", iç. *Readings in artificial intelligence*. Morgan Kaufmann. s. 431-450
- More, T. (2004) *Ütopya* (Çev. E. Gürol), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Morris, W. (2011) *Hiçbir Yerden Haberler* (Çev. M. Alakuş), İstanbul: Say Yayınları.
- Orwell, G. (2006) *Bin dokuz yüz seksen dört* (Çev. C. Üster), İstanbul: Can Yayınları.

- Özsoy, B. (2018) "Yitirilen Ütopyanın Yeniden Keşfi: Distopya", iç. Ütopyalar Politikayla Arzunun Kesiştiği Yer (Ed.) A. Bora ve K. Dede, İstanbul: İletişim Yayınları. s. 269-283.
- Pace, J. (2018) "The concept of digital capitalism", *Communication Theory*, 28(3), s. 254-269.
- Paliwala, A. (2013) "Netizenship, security and freedom", *International Review of Law, Computers & Technology*, 27, 1-2, s. 104-123.
- Rose, N., O'malley, P., & Valverde, M. (2006) "Governmentality", *Annual review of law and social science*, 2, s. 83-104.
- Schiller, D. (1999) *Digital Capitalism: Networking the global market system*, MA: MIT Press.
- Schmidt, F. A. (2017) *Digital Labour Markets in the Platform Economy Mapping the Political Challenges of Crowd Work and Gig Work, Division for Economic and Social Policy*, Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Schwab, K. (2016) *The Fourth Industrial Revolution*, New York: Crown.
- Shen, Y. (2016) "Cyber sovereignty and the governance of global cyber space". *Chinese Political Science Review*, 1(1), s. 81-93.
- Tambini, D. (2001) "Roads to Digitopia", *The Political Quarterly*, 72, 1, s. 114-118.
- Toffler, A. (1980) *The third wave*, New York: Bantam Books.
- Unal Miçoğulları, S. (2018) "Yeni Ekonomide Dijital Emek", *International Journal of Labour Life and Social Policy*, 1, 1, s. 5-17.
- Van Deursen, A. ve van Dijk, J. (2011) "Internet skills and the digital divide", *New Media Society*, 2011, 13, s. 893-911.
- Van Dijck, J. (2014) "Datafication, dataism and dataveillance: Big Data between scientific paradigm and ideology", *Surveillance & society*, 12(2), s. 197-208.
- Winner, L. (1997) "Technology Today: Utopia or Dystopia", *Social Research*, 63, 3, s. 989-1017.
- Wyatt, S. (2008) "Technological determinism is dead; long live technological determinism", *The handbook of science and technology studies*, 3, s. 165-180.
- Yalçıntaş, A. (2019) *Bırakınız Kopyalasınlar, Bırakınız Paylaşsınlar: Dijitalleşme ve İnternet Çağında Fikri Mülkiyet İlişkileri*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.
- Yalcintas, A., & Alizadeh, N. (2020) "Digital protectionism and national planning in the age of the internet: the case of Iran", *Journal of Institutional Economics*, 16(4), s. 519-536.
- Zuboff, S. (2019) *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight For A Human Future at the New Frontier of Power*, First Edition, Public Affairs.